

Z HISTÓRIE NITRIANSKEJ LITERÁRNOVEDNEJ ŠKOLY: SPOLUPRÁCA S POĽSKÝMI TEORETIKMI LITERATÚRY V ROKOCH 1967 – 1975 (rozhľady)

MÁRIA VALENTOVÁ

Šesťdesiate roky 20. storočia sa v povojnovom, vtedy už socialistickom Československu vyznačovali tým, že v ich priebehu dochádzalo k uvoľňovaniu silného ideologického tlaku, vyvíjaného v predošlom desaťročí „diktátou proletariátu“ na všetky oblasti spoločenského života, literárnu vedu nevynímajúc. Bolo to obdobie, keď sa postupne odstraňovali prekážky, ktoré deformovali riadny výkon literárnovedného výskumu; medzi inými aj tie, ktoré stáli v ceste medzinárodnej spolupráci vedeckých inštitúcií. Približne od polovice šesťdesiatych rokov do roku 1970, v ktorom vyšla stať polonistu J. Hvišča (1935 – 2023) *Slovenská literárna veda v Poľsku*, z ktorej pochádzajú naše informácie, vyšlo v zahraničí viac prác slovenských autorov ako predtým za celé desaťročia. Odhadujem, že o tento rozmach sa pričínili najmä pracovníci z dvoch literárnovedných pracovísk, ktoré vznikli práve v tej dobe – z bratislavského Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV (1964) a nitrianskeho Kabinetu literárnej komunikácie (1968). ÚSLaJ vzhľadom na svoje poslanie skúmať inonárodnú literatúru a jazyky vo vzťahu k slovenskej literatúre a jazyku priame kontakty svojich pracovníkov so zahraničím vyžadoval a podporoval, KLK zameraný na teoretický výskum literárneho diela dokázal z týchto kontaktov príležitostne, no umne profitovať, a to vďaka tomu, že medzi menovanými pracoviskami fungovalo čosi ako neformálna personálna únia. Anton Popovič (1933 – 1984), jeden z trojice protagonistov nitrianskeho KLKu (Anton Popovič – František Miko – Ján Kopál) a hlavný aktér nitriansko-poľskej spolupráce, bol interným vedeckým pracovníkom ÚSLaJ počas celej doby jeho fungovania (1964 – 1972). Navyše, Popovičovou zásluhou sa v počiatkoch činnosti dobrovoľnej skupiny slovenských literárnych vedcov a vysokoškolských učiteľov literatúry, ktorá sa sformovala na novovzniknutej Pedagogickej fakulte v Nitre (1964) a ktorá si pri miestnej katedre slovenského jazyka a literatúry na podporu svojej činnosti založila KLK, podieľali aj viacerí pracovníci z ÚSLaJ. Niektorí z nich spolupracovali s Nitrou iba jednorazovo, iní opakovane. Polonista Pavol Winczer (1935 – 2014) bol aj priamo „pri tom“, keď sa rozhodovalo o skupinovom výskumnom programe – nielenže sa na prvých dvoch vedeckých seminároch o interpretácii literárneho diela konaných v Nitre v rokoch 1967 a 1968 prezentoval svojimi interpretáciami, ale článkom *Poľské práce o literárnej interpretácii* prispel aj do desiateho čísla časopisu *Slovenský jazyk a literatúra v škole* (roč. 15, 1968 – 69), ktoré program nitrianskej skupiny predstavilo (aj) ako prácu s literárnym textom na hodinách školskej literárnej výchovy.

Winczer však s Nitrou nespupracoval iba ako literárny vedec, ale aj ako prekladateľ vedeckých statí jej poľských spolupracovníkov – Janusza Sławińskiego, Aleksandry Okopień-Sławińskiej, Michała Głowińskiego, Edwarda Balcerzana, Kazimierza Bartoszyńskiego, Małgorzaty Czermińskiej. Väčšia časť týchto prekladov – Winczerom signovaných a zaznamenaných aj v jeho personálnej bibliografii (Winczer 2014, 162) – bola však uverejnená iba časopisecky a len niektoré z nich aj v publikáciách nitrianskej proveniencie (zborník *Literárna komunikácia*, 1973; antológia poľskej literárnej vedy *Slovo, význam, dielo*, 1972). Môže to súvisieť so skutočnosťou, že sa poľskí vedci nemohli všetkých podujatí, na ktoré boli pozvaní, zúčastniť osobne, a preto do Nitry posielali namiesto seba svoje texty a tie, už Winczerom preložené, sám Winczer v ich mene na príslušnom seminári aj prečítal a následne aj časopisecky uverejnil. A potom tu bola, samozrejme, možná aj Winczerova osobná sprostredkovateľská aktivita, čo je prípad Sławińskiego state *Funkcie*

literárnej kritiky uverejnenej v časopise *Romboid* v roku 1968 (v rámci cyklu *Kapitoly z literárnej kritiky 20. storočia*, ktorý pripravoval V. Šabík).

V úlohe prekladateľa spolupracoval s Nitranmi aj ďalší polonista – Jozef Marušiak (1932 – 2018). Ten do prvého nitrianskeho zborníka *O interpretácii umeleckého textu* preložil interpretácie J. Sławińskiego, A. Okopień-Sławińskiej a Lucyly Pszczolowskej. V zborníku *OIUT 5* (1976) sa zasa nachádzajú štúdie J. Sławińskiego, M. Czermińskiej a Aleksandra Berezú. Preklady týchto štúdií však nie sú signované, rovnako ako preklady štúdií W. Dynaka a B. Chamota v zborníku *Literárne vzdelanie* (1976). Pravdepodobne ich preložil práve J. Marušiak, v čase vydania oboch zborníkov z politických dôvodov anonymizovaný. Aj Marušiak, podobne ako Winczer, uverejňoval preklady poľských bádateľov (Sławińskiego, Balcerzana, Pszczolowskej) v slovenských časopisoch nezávisle od Nitry. Nezávisle si napokon počínali aj samotní Poliaci. Napr. *Mladá tvorba* v roku 1968 uverejnila v Marušiakovom preklade stať *Literárna kritika ako jazyk*, ktorú Sławiński napísal adresne práve pre tento časopis.

Autori hesla „Marušiak Jozef“ v *Slovníku prekladateliek a prekladatelov: vedy o člověku a kultúre* (2024) – V. Biloveský a A. Rončáková – Marušiakovu anonymnú spoluprácu s nitrianskou skupinou neeviduujú. Na jeho prekladateľskom konte sa skvejú oveľa významnejšie knižné preklady, napr. trojzväzkové *Dejiny estetiky* od W. Tatarkiewicza. Naopak, autorka hesla „Winczer Pavol“ – K. Bednárová – Winczerovu prítomnosť v Nitre i históriu KLK-u sleduje prekvapivo detailne. Predmetný slovník, ako aj *Slovník slovenských prekladatelů umelecké literatury: 20. století* (1. diel: 2015, 2. diel: 2017), vznikli na pôde dnešného Ústavu svetovej literatúry SAV, ktorý sa hlási k svojmu predchodcovi – ÚSLaJ aj k Popovičovi ako zakladateľovi slovenskej translitológie.

Popovič sa však počas svojho pôsobenia v ÚSLaJ nevenoval iba teórii a dejinám prekladu, ale začas aj slovensko-maďarským literárnym vzťahom. Riaditeľ ústavu Mikuláš Bakoš (1914 – 1972) – podľa Rudolfa Chmela (1939), ktorý na výskume týchto vzťahov s Popovičom spolupracoval – považoval vec maďaristiky v rámci ústavu za profilovú, aj keď oddelenie maďaristiky bolo personálne poddimenzované. Jeho členmi boli totiž iba oni dvaja. „Pravdou je, že vtedy sme spolu o literárnovedných problémoch veľa diskutovali, navyše sme absolvovali viaceré študijné cesty do Budapešti a nadväzovali cenné kontakty“, spomína Chmel (2019, 113), ktorého Popovič tiež lanáril do Nitry, ale neúspešne. „Tóno ma stále prenasleduje s tou Nitrou“, sťažuje sa Chmel v liste zo dňa 15. júla 1968 svojmu priateľovi, literárnemu kritikovi Albínovi Baginovi (1939 – 1982) a v tom čase aj učiteľovi slovenskej literatúry na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove: „Vypisujú mi pozvánky, telegramy, ale ja na to veľmi nereagujem, lebo teraz (mal byť seminár napr. 11. VII. a robia aj v auguste) v lete robiť semináre, to je už naskutku hovadina. Tempo majú ohromné (i keď neviem, či naozaj, alebo sa mi to len zdá), takže nemám do toho chuti, len tak raz-dva razy do roka im niečo robiť...“ (Chmel 2019, 199). V septembri 1968 sa mal v Nitre konať v poradí druhý seminár *O interpretácii umeleckého textu*, v auguste však do Československa vpadli vojská Varšavskej zmluvy s cieľom zastaviť v krajine obrodny proces, takže sa konal v náhradnom termíne – v decembri 1968, bez zahraničnej účasti. Materiály z tohto seminára sú zhrnuté v zborníku *OIUT 2* (1970) a sú medzi nimi hneď tri Baginove príspevky.

Namieste je otázka, ako sa M. Bakoš staval k Popovičovým aktivitám v Nitre. Prof. Bakoš, ako viem, nitriansky KLK nikdy nepoctil svojou návštevou, Popoviča, ale napr. aj komparatistu D. Ďurišina zaštitoval svojou, v šesťdesiatych rokoch znovu nadobudnutou štrukturalistickou autoritou (Chmel 2019, 112). Napokon, bol to Bakoš, kto z pozície predsedu Slovenskej literárnovednej spoločnosti pri SAV poslal roku 1965 do Nitry Popoviča, aby asistoval pri zakladaní jej miestnej odbočky. Práve vtedy sa Popovič zoznámil s nitrianskymi vysokoškolskými učiteľmi literatúry, ktorí ašpirovali stať sa aj literárnymi vedcami a ktorí zároveň boli ochotní na ceste za týmto cieľom spolupracovať aj s ľuďmi z iných vedeckých inštitúcií. Popovič neotálal a v súčinnosti s J. Kopálom (1925 – 2000), vtedy vedúcim literárneho oddelenia KSJaL a predsedom nitrianskej odbočky

SLVS, začal ihneď aktivizovať ich výskumný potenciál. A do Nitry pozývať svojich bratislavských kolegov prednášať v práve založenej odbočke SLVS. V marci 1965 mal na jej pôde prednášku aj on sám, a to na tému *Štrukturalizmus v slovenskej literárnej vede*. Zrejme už vtedy pracoval na svojej knižke *Štrukturalizmus v slovenskej vede (1931 – 1949). Dejiny, texty, bibliografia* (1970).

Od roku 1966 Popovič začal v Nitre pôsobiť externe ako učiteľ teórie literatúry. Na jar toho roka tam po prvý raz priviedol so sebou F. Mika (1920 – 2010), svojho bývalého učiteľa štylistiky na Pedagogickej fakulte v Košiciach a svojho blízkeho spolupracovníka, osobného priateľa, z ktorého sa o dva roky neskôr, roku 1968, stal prvý vedúci KLK-u. Roku 1966 Popovič absolvoval aj dve dôležité zahraničné cesty: zúčastnil sa V. svetového kongresu Medzinárodnej federácie prekladateľov vo Fínsku, kde sa zoznámil s holandským teoretikom prekladu amerického pôvodu J. S. Holmesom, dnes považovaným za jedného zo zakladateľov svetovej translátógie, a tri mesiace strávil na vedeckej stáži v Poľsku, vo varšavskom Literárnovednom ústave Poľskej akadémie vied (Instytut badań literackich PAN), kde nadviazal spoluprácu s bádatelmi z oddelenia historickej poetiky vedeného J. Sławińským. So Sławińským (1934 – 2009) sa však zoznámil zrejme už v januári 1966, počas Sławińského pobytu v Bratislave. Sławiński tu vtedy vystúpil s prednáškou na tému *Synchronia a diachronia v literárnohistorickom procese*. Jej text bol ešte v tom istom roku uverejnený v časopise *Slavica Slovaca*, v druhom čísle jeho prvého ročníka.

Z osobných kontaktov so zahraničnými vedcami neprofitoval iba Popovič, osov z nich mali aj jeho nitrianski spolupracovníci, ktorí sa z rôznych príčin do zahraničia nedostali. Popovičovými iniciatívami v oblasti translátológie (aj Holmesovým návštevám Slovenska) som venovala pozornosť v stati *Anton Popovič a jeho nitrianska translátologická škola* (Valentová 2017), v článku, ktorý teraz čítate, sú v mojom zornom poli Popovičove kontakty s poľskými literárnymi vedcami, ktoré ho priviedli k modernizácii slovenskej teórie literatúry cestou výskumu literatúry z aspektu jej komunikácie, z hľadiska jej príjmu, alebo ak chcete, z hľadiska jej čitateľa.

Koncom šesťdesiatych rokov sa spolupráca slovenských literárnych vedcov s poľskými kolegami realizovala celkom v troch líniiach, pričom sa všetky tri niesli v znamení donedávna proskribovaného štrukturalizmu. Prvá línia sa spočiatku zakladala na konfrontácii teoretických prác M. Bakoša, N. Krausovej, V. Kochola s obdobnými prácami K. Budyzka, M. Dłuskej, M. R. Mayenovej, H. Markiewiczza, neskôr na osobnej účasti (vtedy) mladých slovenských vedcov – O. Čepana, A. Popoviča, P. Winczera, J. Marušiaka či V. Šabíka – na vedeckých konferenciách organizovaných Katedrou teórie literatúry Varšavskej univerzity vedenej K. Budyzkom. Druhá línia spočívala v spolupráci nitrianskej skupiny s bádatelmi z varšavského literárnovedného ústavu združenými okolo J. Sławińského. Tretia zasa profitovala z komparatívneho výskumu medziliterárnych vzťahov a súvislostí, v ktorom sa sústredili výsledky slovenskej literárnovednej slavistiky a polonistiky. „Realizovalo sa to na báze kvalitatívnej integrácie literárnej teórie a histórie, naplňovanej typologickou konfrontáciou podobných a odlišných prvkov a črt skúmaných literatúr. V pozadí tohto rozmachu [...] bol tretí zväzok *Dejín slovenskej literatúry* (1965), ktorý sa stal hraničným bodom medzi starým a novým prístupom k literárnemu materiálu“ (Hvišč 1970, 224).

Literárna komparatistika bola podľa Winczera jedinou disciplínou, v ktorej dokázala slovenská literárna veda konkurovať poľskej. Inak v jeho očiach za ňou výrazne zaostávala. Jeho článok *Pohľad cez poľskú literárnu vedu na našu* z roku 1966 je v tomto ohľade k našej vede mimoriadne kritický: „Poľská literárna veda sa v poslednom desaťročí dostala do popredia v celosvetovom meradle. Vývinovo predbehla o desať-pätnásť rokov českú a slovenskú literárnu vedu, ktorá tiež má svoje tradície, a nie tak dávno – aspoň vo svojom predvoji [v Pražskom lingvistickom krúžku] – kľiesnila cestu ďalšiemu vývinu svojej disciplíny.“ Poliaci totiž v päťdesiatych rokoch, v časoch, keď aj u nich silnela ideologizácia literárnej vedy, dokázali zabrániť narušeniu jej metodologickej, štrukturalistickej kontinuity. Aj za nepriaznivých vonkajších politických okolností vytvárali náležité materiálne-technické podmienky na efektívnu vedeckú prácu, venovali sa sústavnej výchove

vedeckých osobností (aj vysielaním mladých vedcov na stáže do zahraničia či otvoreným prístupom k zahraničnej literatúre predmetu), podporovali rôznorodosť výskumných metód a pod. A všetky tieto aktivity spadajúce do sféry vnútornej organizácie vedy dotovali aj finančnými prostriedkami v náležitej výške (Winczer 1966).

K rozmachu poľsko-českej, resp. poľsko-slovenskej literárnovednej spolupráce v šesťdesiatych rokoch došlo, paradoxne, vďaka prebytku financií práve na poľskej strane: „V šedesiatych letech jsem byl dvakrát v Praze (a jednou v Bratislavě a Nitře)“, spomína M. Głowiński v článku *Česká setkání* (2006). „Poprvé to bylo začátkem roku 1966 na tři týdny s Januszem Sławińskim. Cestu jsme měli hrazenou, protože Polské akademii věd zrovna zbyly z předchozího roku nějaké finanční fondy určené na česko-polské styky. Využili jsme tento pobyt ke studiu a – i přes nepříznivé zimní počasí – na seznámení se s Prahou a také s českými kolegy“ [z radov štrukturalistov, nasledovníkov Jana Mukařovského].

Na Slovensko zavítal Głowiński až o rok neskôr, v marci 1967. Sławiński, ktorý sa ocitol v Bratislave už v januári 1966, prišiel do Nitry v septembri 1967 na vôbec prvý seminár O interpretácii literárneho diela, a to v sprievode A. Okopień-Sławińskiej (1932) a L. Pszczołowskej (1924 – 2010). A potom bol na Slovensku ešte veľakrát – oficiálne aj súkromne, podobne ako A. Popovič či F. Miko v Poľsku. „Spolupráca s poľskými literárnymi vedcami sa“, povedané Popovičovými slovami, „intenzívne uskutočňovala po niekoľko rokov [v rozmedzí rokov 1967 – 1975] a aj vplyv poľskej literárnej vedy na rozvoj slovenskej teórie textu a literárnej komunikácie bol v tomto období zo všetkých zahraničných podnetov najsilnejší. Metodologické a metodické impulzy poľskej literárnej vedy sa prejavili v slovenskom kontexte v spôsobe nastoľovania a spracovania problémov, vo výbere tém a v metajazyku literárnej vedy“ (Popovič 1979, 78). Aj pojem interpretácia, ktorý figuruje v názve zborníkov vydávaných nitrianskou skupinou – *O interpretácii umeleckého textu*, aj pojem komunikácia, ktorý sa dostal do názvu pracoviska, ktoré bolo zriadené za účelom materiálno-technickej podpory jej činnosti – Kabinet literárnej komunikácie, majú poľský pôvod. F. Miko oba tieto pojmy dokonca považoval za dar od poľských hostí (Miko 1990, 9).

Zámerom prvého seminára O interpretácii literárneho diela (1967) nebolo dospieť k nejakým záverom či koncepciám. Zamýšľaný bol skôr iba ako akýsi jednorazový workshop, nepočítalo sa, že sa v Nitre bude v organizovaní podobných podujatí ďalej pokračovať. Zo záverečných poznámok J. Kopála k zborníku zostaveného z interpretácií (najmä básnických textov), ktoré na seminári odzneli a o ktorých sa v jeho priebehu aj výdatne diskutovalo (v zborníku je za každou interpretáciou uverejnená aj diskusia), však vyplýva, že sa tento seminár niesol v duchu štrukturalistickej koncepcie literárneho diela ako textu, ako jazykového prejavu. V snahe preorientovať dovtedajšie literárnovedné bádanie i pedagogickú prax z mimoliterárnych hodnôt na hodnoty vnútro-literárne, totiž všetci jeho účastníci rešpektovali fakt, že literárne dielo je svojbytný umelecký tvar, ktorý má svoju vnútornú organizáciu, štruktúru pôsobiacu esteticky: „Rešpektovanie tohto faktu priviedlo interpretátorov k výkladu diela cestou, ktorá poskytuje menej príležitosti subjektivismu, cestou, ktorá počíta aj s tretím komponentom literárneho procesu, tzn. s príjemcom diela [sic!], no v každom ohľade vychádza z literárnoumeleckej štruktúry umeleckého diela, jazykovú zložku nevynímajúc“. V prípade slovenských účastníkov seminára sa však vynorila požiadavka „dôsledne vychádzať z koncepcie lingvistickej poetiky“, čiže reflektovať „súhru jazykového plánu diela s jeho významovou zložkou“, tak ako to vo svojich interpretáciách robili poľskí hostia (Kopál 1968, 183). Nemožno sa však tejto požiadavke čudovať: poľskí hostia na rozdiel od domácich účastníkov seminára dobre poznali najnovšie práce Romana Jakobsona (jeho stať *Lingvistika a poetika*, v ktorej je uverejnená aj ním zostavená schéma jazykovej komunikácie, ako aj sústava z nej odvodených jazykových funkcií, vyšla roku 1960 takmer „naraz“ v USA, kde tento najznámejší spomedzi zakladateľov PLK žil a pracoval, a v Poľsku, kam z osobných dôvodov pravidelne chodieval). Navyše, manželia Sławińskí mali už s interpretáciou básnického textu bohaté skúsenosti, keďže sa

autorsky, a Janusz aj redakčne, podieľali na súbore interpretácií reprezentatívnych textov z dejín poľskej lyriky (*Liryka polska*, 1966).

Interpretácia ako spôsob výkladu literárneho diela na základe jeho porozumenia v procese čítania (jeho recepcie) vytvára predpoklad, že medzi autorom a čitateľom dôjde ku komunikácii. Literárna komunikácia sa totiž neodohráva v jazyku, ktorý je totožný s prirodzeným jazykom, s rečou, ale v jazyku literárnych noriem daného obdobia, smeru, literárnej kultúry. V takomto chápaní sa čitateľ javí ako virtuálny adresát, osoba, ktorá ovláda „jazyk literatúry“, tzn. celok noriem a konvencií podieľajúcich sa na stavbe literárneho diela: nejde teda o adresáta ako faktického čitateľa/vnímateľa literárneho diela, ale o adresáta ako textovú realitu, vnútornú zložku poetiky diela: „Čitateľa reprezentuje v diele súhrn literárnych konvencií (štylistických, kompozičných, tematických atď.), využívaných autorom. Tým, že spisovateľ aktualizuje konvencie, privoláva príjemcu spolu s jeho návykmi a vkusom – príjemcu ako člena literárnej verejnosti daného miesta a času“, takto manželka Sławiński konkretizujú poetiku literárneho diela z aspektu príjemcu v diskusii na tému Literatúra a čitateľ, ktorej záznam uverejnil Popovič roku 1969 v dvojtýždenníku *Matičné čítanie*. Urobil tak so zámerom predstaviť slovenskej verejnosti „čitateľa“ ako nový aspekt literárneho diela, ktorého uplatnenie vedie k zásadnej prestavbe tradičnej opisnej poetiky. Priebeh diskusie, ktorá sa odohrala v závere seminára konaného v Nitre v septembri 1970 za účasti J. Sławińskiego, K. Bartoszyńskiego, F. Mika, J. Kopála, T. Žilku, Š. Knoteka, P. Plutku a A. Popoviča, ktorý jej záznam pod názvom *O problémoch literárnej komunikácie* uverejnil, dokonca ukazuje nevyhnutnosť túto prestavbu uchopiť aj v podobe novej literárnovednej terminológie. Na pôde KLK-u postupne vzniklo niekoľko verzií pojmoslovia literárnej komunikácie. Jej definitívnu, „interpretáčnú“ podobu fixuje terminologický slovník *Originál/preklad: Interpretáčná terminológia* z roku 1983. Konceptiu slovníka navrhol a slovník aj redakčne upravil A. Popovič.

„Postavu“ príjemcu literárneho diela vniesol do poľskej literárnej vedy ako prvý Michał Głowiński (1934 – 2023) v štúdiu *Wirtualny odbiorca w strukturze utworu poetyckiego* (1967). Popovič na predmetnú štúdiu reagoval článkom *Struktúra politickej lyriky a príjemca* (1968). V ňom cestou rozboru politicky angažovanej básne potvrdzuje Głowińskiego premisu, že virtuálny čitateľ je jedným z konštitutívnych prvkov štruktúry literárneho diela. Keď o desať rokov neskôr vyjde Głowińskiego kniha *Style odbioru: Skicze o komunikacji literackiej* (1977), Peter Liba, člen nitrianskej skupiny od roku 1973, ju vo svojej recenzii vyzdvihne ako „prvú knihu zameranú na výskum príjemcu literatúry z hľadiska literárnej komunikácie a historickej poetiky“ (Liba 1979, 607). Poľská historička teórie literatúry Z. Mitoseková však za reprezentatívnu publikáciu poľskej teórie literárnej komunikácie považuje knihu *Problemy sociologii literatury* z roku 1971 (Mitoseková 2010, 295), t. j. zborník materiálov z rovnomennej vedeckej konferencie, ktorá sa konala vo Varšave v januári 1970. Medzi jej aktívnymi účastníkmi neboli iba poľskí vedci zo Sławińskiego skupiny, ale aj Miko s Popovičom a P. Liba ako pasívny pozorovateľ. Miko na tejto konferencii referoval na tému *Sociologické pojmy v metajazyku analýzy literárneho diela* (neskôr tento referát pod názvom *Sociológia a literárny text* začlenil do knihy *Od epiky k lyrike*, 1973). Popovič mal referát na tému *Úloha príjemcu v procese umeleckého prekladu* (stať sa pod týmto názvom stala súčasťou jeho knihy *Teória umeleckého prekladu*, 1975). Z Libovej správy *Konferencia o sociologii literatury vo Varšave* (1970) vieme, že Miko s Popovičom svoje referáty v rozšírenej podobe predniesli vo februári 1970 aj doma v Nitre. Aj referáty poľských bádateľov z varšavskej konferencie sa dostali na Slovensko pomerne rýchlo. Napr. stať A. Okopień-Sławińskiej *Osobné vzťahy v procese literárnej komunikácie* vyšla v časopise *Slovenská literatúra* (1972, č. 1), stať K. Bartoszyńskiego *Literárna komunikácia v naratívnom texte* a J. Sławińskiego *Literárna sociológia a historická poetika* boli uverejnené v zborníku *Literárna komunikácia* (1973). Stať E. Balcerzana *Perspektivy „poetiky príjmu“ a Populárnosť literatury a „populárna literatúra“*, citované napr. P. Libom v knihe *Kontexty populárnej literatury* (1981), však v slovenčine nevyšli, hoci ich Balcerzan osobne prezentoval aj

v Nitre. Napr. na seminári Kontexty literárneho textu, ktorý sa konal v septembri 1969, referoval o „poetike príjmu“. Tohto seminára sa okrem slovenských vedcov a E. Balcerzana osobne zúčastnili aj hostia z Holandska – J. S. Holmes a E. Kerkhoffová. Referáty, ktoré na ňom odzneli, mali vyjsť v zborníku *Text and Contexts*. Malo ho vydať zahraničné vydavateľstvo Mouton (Zsilka 1969, 126). Hoci bol tento zborník podľa všetkého už pripravený do tlače, nakoniec vytlačený nebol (zrejme pre ekonomické ťažkosti vydavateľstva). A nevyšla ani Popovičova predstava o pokračovaní trojstrannej slovensko-poľsko-holandskej spolupráce formou seminára Kontexty literárneho diela 2 (seminár sa mal konať vo Varšave).

Edward Balcerzan (1937) však nebol len teoretikom literatúry, ale aj teoretikom prekladu. Málo sa vie o tom, že Popovič na problém tzv. sprostredkujúceho jazyka medzi textom originálu a textom prekladu natrafil práve v Balcerzanových prácach o preklade. Balcerzanovo riešenie tohto problému na základe tzv. teórie sémantického poľa slova sa mu však nepozdávalo, a tak ponúkol jeho riešenie na základe Mikovho štylistického (výrazového) modelu textu. Mikova výrazová sústava nie je spätá so žiadnym z národných jazykov, má univerzálny charakter. Preto je vhodná aj na porovnávanie originálu s jeho prekladom, na odkrývanie výrazových posunov medzi nimi. Popovič Mikovu výrazovú sústavu na účely teórie prekladu otestoval po prvýkrát vo svojej knihe *Preklad a výraz* (1968). V tejto knihe, v kapitole *Literárne konvencie a prekladateľská konkretizácia*, skúmajúc mieru konvencionalizovaných a inovatívnych prvkov a postupov v dobovom preklade jednej z básní A. Mickiewicza do slovenčiny (1842), však testoval na účely dejín prekladu aj koncept historickej poetiky z dielne J. Sławińskiego, M. Głowińskiego, A. Okopień-Sławińskiej (Popovič 1968, 68 – 102) postavený práve na určení úlohy konvencií v dejinách literatúry.

Pokiaľ ide o ďalších poľských teoretikov prekladu, Popovič bol napr. v kontakte aj s Jerzym Świączkom z Lublinu (stretávali sa na zasadnutiach Komisie pre históriu a teóriu prekladu pri Medzinárodnej asociácii porovnávacej literárnej vedy), alebo aj s Aleksandrom Berezom z Wroclavu, s ktorým si rozumeli v otázkach Popovičom skúmanej literárnej metakomunikácie. Spoluprácu medzi Popovičom a Berezom opísal W. Soliński v stati *Popovičova teória prekladu v Poľsku* od W. Solińskiego (1993).

A pokiaľ ide ešte o J. Sławińskiego, za zmienku stojí aj fakt, že sa dlhodobo zaoberal aj problematikou literárnej kritiky. Napokon, o tejto problematike publikoval niekoľko statí aj na Slovensku. Na viaceré z nich vo svojich výskumoch nadviazal napr. A. Bagin (1939 – 1982), svojho času jeden z najaktívnejších členov nitrianskej skupiny. Výsledky, ktoré v tejto oblasti dosiahol, som zhrnula v stati *Príspevok Albína Bagina do teórie literárnej komunikácie alebo Čitateľský aspekt z hľadiska literárnej kritiky* (Valentová 2010).

Roku 1974 Sławińskiego zásluhou vyšiel zborník *Badania nad krytyką literacką*. Spomínam to preto, lebo sa v ňom nachádza aj príspevok F. Mika *Wartościowanie i analiza dzieła literackiego*. Miko sa však problematikou literárnej kritiky zaoberal iba sporadicky. Jeho parketou, ako vieme, bola predsa teória textu a jeho štýlu. V tejto polohe ho poľskej verejnosti predstavili recenzenti jeho knihy *Od epiky k lyrike* (1973) – J. Kołbuszewski a K. Krasuski. Z osobného rozprávania F. Mika viem, že niekedy počiatkom sedemdesiatych rokov (kedy bol už, mimochodom, zamestnaný v Bakošovom Ústave svetovej literatúry a jazykov) s Danutou Abrahamowiczovou (lektorkou poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove) pripravovali výber z jeho prác o výrazovej koncepcii štýlu vhodných na preklad do poľštiny. Z plánu vydať takýto výber v Poľsku v knižnej podobe však napokon nič nebolo. A na papieri zostal aj Popovičov nápad vydať v slovenskom preklade Sławińskiego knihu *Dzieło, język, tradycja* (1974).

Roku 1972 sa však zásluhou vydavateľstva Slovenský spisovateľ podarilo vydať antológiu poľskej literárnej vedy *Slovo, význam, dielo*, ktorú zostavil Popovič na základe Sławińskiego odporúčaní (zrejme preto Winczer označil za jej hlavného autora práve Sławińskiego). Kniha však vyšla v podobe, ktorá pôsobí dojemom, že sa vám do rúk dostal jej chybný výtlačok. „Knihu podrobilo

vydavateľstvo ideologickej tzv. superlektúre, v dôsledku čoho musel sa z nej vypustiť Popovičov doslov [o paralelách vo vývine štrukturalisticky orientovanej poľskej a slovenskej literárnej vedy; Popovič, 2004] a naopak doplniť ju o marxistické príspevky, čo vyznelo neorganicky (do r. 1950 jestvovala v Poľsku iba marxistická literárna kritika, no nie veda) a nesmel sa recenzovať“ (Winczer 1991, 155). Kniha má aj množstvo iných nedostatkov zapríčinených zásahom do jej štruktúry pred jej finalizáciou. Svojho času som v KLK-u v makulatúre určenej na skartáciu našla niekoľko dokumentov súvisiacich s jej prípravou. Z nich vyplýva, že z antológie vypadla Popovičova štúdia *Vývinové paralely v slovenskej a poľskej literárnej vede*. Tá pritom mala stáť v jej čele ako úvod, no v knihe na tejto pozícii figuruje iba kratšia poznámka *Namiesto úvodu*. Vyraďený bol zrejme aj plánovaný (nevedno, či aj dodaný) Sławińskiego doslov (jeho text sa mi nájst nepodarilo). A v knihe chýba aj zoznam statí, z ktorých pozostáva (teda obsah) a nie sú v nej uvedení ani prekladatelia. Ich mená zverejnil Winczer začiatkom deväťdesiatych rokov v článku *Československo-poľské vedecké kontakty v 60. rokoch a ich znovuoživenie*, a aj to iba v poznámke pod čiarou, v ktorej pri mene každého z nich uvádza iba počet ním preložených textov (Winczer 1991, 160).

Antológia obsahuje 24 statí od 24 poľských literárnych vedcov aktívnych v 20. storočí. Najstaršia z nich má vročenie 1914, takmer polovica z nich pochádza zo šesťdesiatych rokov. Popovič so Sławińským mali pôvodne vytipovaných 27 statí od 27 autorov. Tento počet napokon zredukovali na 21, zvyšné tri state k nim pribudli až po zásahu cenzúry obnovenej v rámci tzv. normalizácie československej spoločnosti začiatkom sedemdesiatych rokov. Ide o state marxistických kritikov literatúry S. R. Standeho a I. Fika, ktoré zrejme preložila H. Janaszek-Ivaničková, a stať o masovej kultúre z pera sociologičky A. Kłosowskej v preklade sociológa R. Roška. V nájdených dokumentoch o týchto troch statiach ani o ich prekladateľoch niet ani zmienky. V prípade pôvodnej dvadsaťjednotky je pri každej stati Popovičovou rukou pripísané meno jej prekladateľa. Do prípravy antológie poľskej literárnej vedy bolo pôvodne zapojených sedem prekladateľov, resp. znalcov poľštiny (v zátvorke pri mene každého z nich z úsporných dôvodov neuvádzam názvy nimi preložených statí, len mená ich autorov): Jozef Hvišč (Z. Lempicki, S. Żółkiewski), Štefan Koperdan (K. Budzyk, K. Górski, S. Skwarczyńska, I. Sławińska, H. Markiewicz, L. Pszczołowska, M. Jasińska), Jozef Marušiak (R. Ingarden, S. Czarnowski), Pavol Winczer (J. Sławiński, M. Głowiński, E. Balcerzan), František Miko (K. Wóycicki, A. Okopień-Sławińska), Anton Popovič (M. Kridl, F. Siedlecki), Jozef Vavro (J. Kleiner, M. Janion, R. M. Mayenová), Pavol Winczer (J. Sławiński, M. Głowiński, E. Balcerzan).

Antológia *Slovo, význam, dielo* bola prvou antológiou poľskej literárnej vedy a prvou antológiou inonárodnej literárnej vedy v socialistickom Československu. Popovič očakával, že jej čitateľ, odborník i laik, nájde v preložených štúdiách veľa inšpirácie pre myslenie o literatúre i mnohé metodologické podnety. „Podobnú funkciu plnil svojho času Bakošov výber zo sovietskych autorov [výber z ruskej formálnej školy známy ako *Teória literatúry*], ktorý vyšiel r. 1941 a zároveň je to aj prvý export poľskej literárnej vedy za hranice v podobe súhrnného a reprezentatívneho zväzku“ (Popovič 1972, 8). V živote nitrianskej skupiny však podoba, v akej táto kniha vyšla, predznamenala útlm jej spolupráce s J. Sławińskim a jeho skupinou. Predčasným skonom A. Berez (1933 – 1975) sa poľsko-nitrianska spolupráca v oblasti teórie literatúry symbolicky aj fakticky skončila, hoci Nitrania o kontakty s poľskou literárnou vedou celkom neprišli. Nitrianska pedagogická fakulta v rámci oficiálnych stykov s vysokými školami v socialistickom zahraničí udržiavala „družbu“ aj s Wyższą szkołą pedagogiczną v Krakove a práve medzi učiteľmi tejto školy našli blízkeho spolupracovníka v osobe Zenona Urygu (1934 – 2024). Jeho hlavnou disciplínou však nebola literárna teória, ale didaktika poľskej literatúry.

LITERATÚRA

- Bednárová, Katarína – Kusá, Mária – Rybárová, Silvia (zost.). 2024. *Slovník prekladateľiek a prekladateľov: Vedy o človeku a kultúre*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV – Veda, 2024. (Bednárová, Katarína: heslo Winczer Pavol, 251 – 256; Biloveský, Vladimír – Rončáková, Agneša: heslo Marušiak Jozef, 162 – 167).
- Głowiński, Michał. 2006. Česká setkání. In: *Česká literatura* 54/2 – 3, 323 – 328.
- Hvišč, Jozef. 1970. Slovenská literárna veda v Poľsku. In: *Slavica Slovaca* 5/2, 223 – 225.
- Chmel, Rudolf. 2019. *Úvod do pamäti*. Bratislava: Kalligram.
- Liba, Peter – Głowiński, Michał. 1979. Style odbioru: Szkice o komunikacji literackiej. Kraków, 1977. In: *Slovenská literatúra* 26/6, 605 – 607.
- Miko, František. 1990. Cesta za poznaním: Namiesto úvodu zamyslenie sa pri životnom jubileu Jána Kopála. In: Kopál, Ján: *Recepčno-interpretáčnne poznanie textov pre deti*. Nitra: Pedagogická fakulta, 5 – 11.
- Mitoseková, Zofia. 2010. *Teorie literatury. Historický přehled*. Prel. M. Havránková. Brno: Host.
- Popovič, Anton. 1969. Literatúra a čitateľ (Diskusia) In: *Matičné čítanie* 2/22, 3 – 4.
- Popovič, Anton. 1972. Namiesto úvodu. In: Popovič, Anton (ed.): *Slovo, význam, dielo. Antológia poľskej literárnej vedy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 7 – 9.
- Popovič, Anton. 1970. O problémoch literárnej komunikácie. (Diskusia.) In: *Matičné čítanie* 3/20, 1, 3.
- Popovič, Anton. 1979. Komunikačný aspekt v slovenskej literárnej vede. In: *Slovenská literatúra* 26/1, 76 – 98.
- Popovič, Anton. 2004. Vývinové paralely v slovenskej a poľskej literárnej vede. In: *Slovenská literatúra* 51, 125 – 130.
- Soliński, Wojciech. 1993. Popovičova teória prekladu v Poľsku. In: Valentová, Mária (ed.): *Metatext a preklad. Miscelanea k nedožitým šesťdesiatinám narodeninám Antona Popoviča*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 95 – 97.
- Valentová, Mária. 2017. Anton Popovič a jeho nitrianska translátologická škola. In: *World Literature Studies* 9/2, 49 – 61.
- Valentová, Mária. 2010. Príspevok Albína Bagina do teórie literárnej komunikácie alebo Čitateľský aspekt z hľadiska literárnej kritiky. In: *Slovenská literatúra* 57/2, 165 – 177.
- Winczer, Pavol. 1966. Pohľad cez poľskú literárnu vedu na našu. In: *Slovenské pohľady* 82/8, 72 – 77.
- Winczer, Pavol. 1991. Československo-poľské vedecké kontakty v 60. rokoch a ich znovuoživenie. In: *Slavica Slovaca* 26/2, 152 – 160.
- Winczer, Pavol. 2014. *Skladanie minulosti (evokácie a skice)*. Bratislava: SAP.
- Zsilka, Tibor. 1969. Konferencia o kontextoch literárneho diela v Nitre. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole* 16/4, 126.

KONTAKT

PhDr. Mária Valentová, PhD.
mvmajavalent@gmail.com